

MUKA U SREDNJOVJEKOVNOM PRIKAZANJU I MARULIĆEVOJ VIZIJI

Antun Lučić

UDK: 821.163.42.09 Marulić, M.
Izvorni znanstveni rad

Antun Lučić
Pedagoški fakultet
M o s t a r

Radom se podastiru bitnija svojstva morfologije muka i mučila, ali ujedno i onih osobnosti, odnosno situacija koje »vuku« na meditacijsko osvješenje u patnji kao odbijanju poganskoga svjetonazora ili opomeni za učinjene propuste. Očite su Marulićeve dramatizacije (donekle i parafraze) srednjovjekovnih scenskih prilagodbi, no u njima nisu naglašene crte spektakla koliko individualni renesansni zanos. O tomu nedvojbeno govori humanistički usmjeraj, stvaralačka priroda ali i duhovno pokriće: skrbno čita, opipljivo usvaja i svrhovito sastavlja prinose za kršćanske misterije.

Kroz poredbeni pristup uvode se opisi hrvatskih srednjovjekovnih prikazanja *Prikazan'je od muke Spasitelja našega* i *Muka Spasitelja našega* povezani s Marulićevim dijaloškim i dramskim tekstovima s verzijama *Od muke Isusove*, *Od muke Isukarstove i odgovor* te *Svarh muke Isukarstove versi tako počinju*. Njima su dometnute i obradbe primjera iz njegove *Institucije*, ponajprije česti *O trpnji mučenika* i *O trpnji mučenica*. Nije isključeno ni »mučno« mjesto iz *Judite* i stanovito upozorenje iz Danteova *Pakla*.

Na razini probranih dijaloga, replika, upravnoga govora, proze i stihova Marulić izlaže svoja gledišta o Muci u prvom redu s etičkom nakanom; usprkos zemaljskim silama *krunu mučeništva* sigurno postižu oni koji su sretno postojani u trpnji. Prema svetopisamskim objavama usklađene su ne samo vizije ovoga »krstjanina spjevaoca« nego i proročka simbolika izvan površnih prizora. Topos o značenju muke stoga se znatno i mijenja: od *retoričkih preinaka* do *unutarnjih*

viđenja. S plodnom osjetilnošću probijao se kroz suobraznosti sa Svijetom pa na njegovim vizijama nije toliko da iznenađuju koliko već postaju spoznajnim programom. Pokazani registar muka prodijeva se u izvjesniji ali drukčiji poredak – vizionarsko pismo.

I.

Još u starom Egiptu, u drugom tisućljeću prije Krista, izvođene su *pasionske igre* u čast Ozirisa, boga plodnosti i sunca; kroz igriv zanos iskazivane su postaje njegova životnog iskustva i djelovanja. U kršćanskim zemljama, tek u srednjem vijeku, javljaju se procrkvene slike uz uskrse blagdane. Prikazanja su prvotno, a uvelike i kasnije, duhovne postavke s temama iz *Starog* i *Novog zavjeta*. Razvijaju se najprije kao scenske izvedbe u Italiji, Njemačkoj i Francuskoj.

U hrvatskoj kulturi organika prikazanja potječe od dijaloških pjesama, dijelom dramatisiranih pohvala ili lauda, nasljeđuju ponešto od misterija i mirakula, ali su i međusobni u nuđenoj intertekstualnosti. Svojstva koja zadržavaju jesu: pučki svjetonazor, tipične situacije sudionika, naivni prizori zbivanja, plošni karakteri i krajnje pojednostavnjena radnja. Ovakva su izvođenja popularna diljem Europe, intenzivnije od 15. do 18. stoljeća, a zadržavaju se i u susljednom stoljeću, primjerice *Prikazanje sv. Lovrinca mučenika* – izvođeno u Starom Gradu na Hvaru (pisano u osmeračkim stihovima i pučkom intonacijom).

Rječnik muka i mučenika. Pojam *muka* ne znači samo iscrpno fizičko naprezanje nego i duševnu patnju ili kakve podmukle i bjelodane tegobe. U metonimijskom značenju ona otkriva i ono što je naporom stečeno, kako se poslovično kaže »bez muke nema jabuke« (nema uspjeha i sreće). Sličnim sintagmama spominje se i tzv. Tantalova muka, stanje u kojemu se zamalo nešto ne može dosegnuti, na samom je dohvat našega dodira (mitski Tantal obiluje jabuku, krušku, smokvu, maslinu ali ih ne uspijeva zagristi). Međutim, frazeološki izrazi su nešto razvedeniji pa se veli, gotovo poslovično – navika jedna muka, a odvika sto muka; ili nadalje, zateći se u sto muka, pojašnjava stanje u neprilici, biti prepuštanje bezizlazu ili kakvoj drugoj nezgodi čiji je opseg i trajanje nepoznat.

Ujedno, riječ muka odgovara *pasiji* (od latinskog izvornika) koja vremenom donosi četverostuko značenje: izvjesnu žudnju, strast, nagon, hlepnju ili nagnuće, zatim patnju i stradanje, a ima i smisao srdžbe, jarosti, bijesa ili uzrujanosti; najposlije, rabi se i kao izraz za vokalno-instrumentalnu kompoziciju na tekst *Evandjelja*.

Mučenik je osoba koja, isključivo u sebi, doživljava muku ili se muči zbog čega, dok je *mučeništvo* ukupnost patnji kroz koju prolazi ili je prošao mučenik. Nadalje, *mučilište* je mjesto mučenja, a *mučitelj* je onaj koji nanosi muke, koji zadaje tjelesne ili duševne boli. Dakle, trpni su glagoli razvedeniji i brojniji nego radni. Puno je više osoba koje su patile nego onih koje su, svjesno ili nesvjesno,

nanosile patnje. (Možda i Tin Ujević zato pjeva – »nisam li pjesnik, ja sam samo patnik«, naglašavajući gorčinu koju svaki pojedinac doživi u manjoj ili većoj mjeri.)

Iz povijesnog iskustva kršćani su mučeni i ubijani zbog predane vjere, osobito u vremenu rimskih progona, primjerice od Nerona i Dioklecijana. Smatra se po nekima (nekrštenima) kako muka briše sve grijeha ili nadomješta krštenje vodom. Na grobovima mučenika građene su crkve, a od relikvija njihove odjeće, kostura ili pribora i naprava za mučenje, pravljene su moći kao zaštite od bolesti ili nesreće. Posebice su takve radnje zabilježene u naboju križarskih ratova i inkvizicija.

U *Apostolskom vjerovanju* navode se samo četiri kratke napomene: Krist je 1) mučen pod Poncijem Pilatom, 2) raspet, 3) umro i 4) pokopan. Postupci jasni i određeni (samo nekoliko trpnih glagola kao mogući sažetak opće alegorije patnje, razumski prihvatljive nemoći ispod čijeg ovršja su golemi doživljaji »priljutih rana«).

Pučki stihovi *Stala plaćuć tužna mati* otkrivaju koliko je muka na putu opisa *središta svijeta*. I kroz molitvu se zaziva Kristova muka koja treba okrijepiti vjernike, njegova krv će ih oprati, Spasitelj ne će dopusti da se vjernici odijele od njega. U evolucijskom smislu, muka Sina prethodi patnji Majke, odnosno, Čedo pati i zbog Čiste, kako se imenuje Majka. Taj upit u literaturi ostaje otvoren: čija je patnja prva – Sinovljeva ili Majčina? Njezina je bol odveć golema zbog Isusove patnje, a pritom je Isusova trpnja još veća jer ga mori majčina bol. Međusobno su isprepletene njihove muke kao što je i sav život isprepleten tragovima boli i patnje, kao i rađanjem i smrću. Marija, uvrštavana u anonimna prikazanja, zagovara spas duša i simbolom je dobrote, čistoće i svetosti pa poziva puk na oplakivanje Isukarsta:

*vsih vas molju vele drago,
sa mnom žalte moje blago.*

U ostalim versima također se naglašava razabiranje vlastitih grijeha i žaljenje što su počinjeni pa se, na neki način, spajaju obje žalosti. (Poznato je da je i svršetak *Križnoga puta* u duhu slavljenja raspetoga Otkupitelja i njegove pod križem žalosne Majke.)

Suosjećajući s Isusom, kao i s majkom Marijom, svaki je pojedinac pozvan istrajno nositi svoj križ, jer to je pravi i jedini put do istinske sreće, drugog naziva za Boga:

*Sad krstjane o vi pravi,
Bogu va vsem vazda dragi,
ki ste došli žalovati,
željno danas poslušati
muku britku Gospodina,
Isukrsta božja sina,
on vam daruj rajsku diku
ki je blažen va se vek viku.*

Vrelo srednjega vijeka. Razdoblje srednjovjekovlja je izvorištem tema i motiva pogodno za nizove književnih obradba; ali govori i koliko su pojedini

narodi, među njima i hrvatski čovjek, uljudbeni, koliko je neprijeporna njihova pučka i pisana književnost. Iz pripovjedne proze, naročito apokrifa, životopisa svetaca s crkvenoslavenskim i staroslavenskim predloškom, i u kasnijim redakcijama nakon 11. stoljeća, javljaju se različita prikazanja. Neka se od njih prihvaćaju po imenima svetaca, kao muke apostola Andrije, sv. Barbare, Blažija, Cecilije, ali i Dujma, Jurja mučenika, Katarine, Lovrinca, Margarite i Margarete, glasovitoga Mavra i Porfirija i sličnih mučenika. Izvođena su i prikazanja s eshatološkim, odnosno zagrobnim uvidima, primjerice *Govorenje sv. Bernarda od duše osujene*.

Iz religijsko-socijalnoga pokreta po pokrajini Umbriji u Italiji, tzv. flagelanata, razvijaju se od 13. stoljeća dijaloški obrasci za izradbu kršćanskih misterija i legendi o svecima; nastaje tako *Prigovaranje Blažene dive Marije i Križa Isusova*. Veća im je svrha bila u religijskom negoli u umjetničkom pokriću. Hrvatska crkvena prikazanja, zamijetio je još Fancev, »pisana su stihom i dikcijom pučke crkvene poezije«¹ te obrađuju misterije uskrsnuća, muke i rođenja Isukrstova. Međutim, ljudski bol je dizan do patetike kao svjetsko kazalište, *theatrum mundi*. Poglavitito se to odnosilo na *spektakle* izvođene za probrane kalendare u godini. Primjenjivana je ciklična organizacija drame, poistovjećenje gledanoga i doživljenoga, posebnosti i zajedništva. (Prisjetimo se da će u predromantizmu nastati pojam *svjetskog bola* – zbivanja u životu svijest prihvaća u svojstvima boli. Tako će muka, patnja ili krik postati gotovo krstareća misao u ozemlju i svemiru, spektakularna i univerzalna zamisao.)

U hrvatskim područjima se javljaju glagoljički rukopisi u sjevernim krajevima, Istri, i latiničke ikavske verzije prema jugu Dalmacije. Mnogi scenski rukopisi ujediniuju se s liturgijskim, a nedvojbeno dramaturgija muke Isusove prednjači brojem izvođenja u odnosu na božićne teme. Kasnije obradbe unose više psihološkoga u likove tako da koncepcije prikazanja bivaju poput misterija kršćanskog otkupljenja. Ali u dramsku supstanciju redovito se unosi kratki prozni i fabulativni element, kao način razmatranja čina muke i bližeg poistovjećenja puka s podastrtim sadržajem. Bratimi su u južnim hrvatskim krajevima prvi glumci koji zasnivaju organizaciju »kazališnoga« života; oni gotovo stvaraju male institucije teatarskih igara nastupajući u okviru bratovština. Glede hrvatske srednjovjekovne pasionske drame prepoznaje se »njezino organsko samoniklo izrastanje«, kako naglašava Kolumbić, »s tipičnim žanrovskim preobražajima – od lirsko-narativnih preko dijaloških pjesama i jednostavnijih dramatizacija do složenih cikličkih prikazanja«.² Prikazanja se obogaćuju tijekom 16. stoljeća utjecajem talijanskih

¹ Frano Fancev, »Hrvatska crkvena prikazanja«, *Narodna starina*, Zagreb 1934, br. 29, str. 146. Dramatizirani događaji u prikazanjima izlažu se redom kakav je proveden u *Evandeljima*, legendama ili hagiografijama. Motivi koji se pridružuju matičnim misterijima, domeće Fancev navedenoj prosudbi, bave se i »oslobađanjem starozavjetnih otaca iz limba, Isusovim polaskom u Emaus, poklonstvom triju kralja u Betlehemu, navješćenjem Marijinim, plaćem Marijinim«.

² Usp. Nikica Kolmbić, *Po običaju začinjavac*, Književni krug, Split 1994, str. 151.

dramatizacija čime se i u ovdašnjim prilikama stvaraju dramatizacije više svetačkih legendi, razradbe pojedinih biblijskih motiva ili pak dijaloške pjesme.

Višekratna alegorija prikazanja – *Prikazan'je od muke Spasitelja našega* urađeno je u osmeračkim distisima. Djelo je nastalo u Dalmaciji u drugoj polovici 15. stoljeća, a očuvano je u rukopisu iz 1556. godine. Uz više likova sudjeluju An'jel, Krist, Ljubav, Mudrost, Jakost, Ufan'je, Vira i drugi. Riječi voditelja ili konferansjea imaju ulogu didaskalija: njima se najavljuje ili pojašnjava tijek izvođenja. Česti su završeci rimovanih riječi na »ti«, »iš«, »ni«, »si« poput: otupiti – svaršiti, mini – zgini, spiš – pomniš, glasi – vlasi ...

Spomenimo također da srodan komad *Muka Spasitelja našega*,³ prikazivan u danima Velikoga tjedna, ima 3658 osmeraca i najveći je uspjeh drame tzv. pučkog stadija. Rabljeni su i prošireno dojmivi motivi iz *Svetoga pisma* kao osnove prikazanja. (I u Lucićev *Vartal* sredinom 16. stoljeća uvrštena je samostalna pjesma o Judi koji se najposlije vješa nakon odluke o samopriznanju izdaje; on govori potresne riječi muke poput »priljute rane«, »britke rane« – kao što i Dominko Zlatarić spominje mučnu »boljezan«.) Takav leksik popunjavaju i pasionske sintagme poput »čemerom gorčati«, »trudno srce i plačno« i slične. Unutar dramskog pjesništva izvode se i popularna prikazanja *Plač Marijin*, *Od rojenja Gospodinova* i *Prikazanje o uskrsnuću Isusovu*.

Već je naslovom prikazanja *Muka Spasitelja našega* naglašeno da je Isus spasitelj i to ne bilo čiji već – svih nazočnih. Prisvajanjem se postiže učinak da svi gledaju jednim pogledom i svi se prepoznaju u Isusu. Križ prati svakoga pojedinca koji je pozvan suosjećati s Isusom, potaknut je skupiti dodatnu snagu pri podnošenju vlastite patnje. Sadržajem djela se prikazuje Kristova muka u nekoliko korizmenih dana uoči Uskrsa, navlastito za Cvjetnicu, Veliki četvrtak i Veliki petak. Prikazanje *Muke* u vremenu pred Uskrs ima svrhu obnavljanja i prikupljanja nove snage i preispitivanje svakoga pojedinca. (Inače, Krist je i u drukčijim prikazanjima središnji junak predstavljen, kako je pripomenuto, kroz tri faze biblijskog života: rođenje, muku i uskrsnuće.) Te dane neizbježno prate događanja, ali i meditativni motivi, primjerice: Krist uskrsava Lazara iz groba, Židovi dižu protiv Krista tužbu, Kristov ulazak u grad Jeruzalem, pohod kući Šimuna gubavca gdje mu pokajnica Magdalena pere noge, Krist navješćuje Majci svoju muku, na posljednjoj večeri odaje učenicima izdajicu, diže se i odlazi moliti u Getsemanski vrt ...

U svojevrsnom prologu *Prikazan'ja od muke Spasitelja našega* An'jel se obraća puku da pozorno sluša prežestoku muku Isusovu. Poziva se na *Sveto pismo* koje će, bude li se štovao križ života, izbaviti svakoga pojedinca. Slušanje ili stavljanje pameti na muku ujedno je prilika »procviliti« i vlastiti grijeh, a tužna Mati bit će odvjernica za spas duša. Krist je od rođenja pa do smrti pokazivao koliko ljubi uboštvo, ovosvjetovno, ali ne manje i duhovno bogatstvo.

³ »Muka Spasitelja našega«, *Hrvatska književnost srednjega vijeka*, priredio Vjekoslav Štiefanić, Matica hrvatska – Zora, Zagreb 1969, str. 446 – 467.

Prilazeći Getsemanskom vrtu Isus savjetuje svoje učenike, drage »sinke«, da ih đavo ne izigra, »prehini«. Puna zaštita im je u molitvi, budnoj i ustrajnoj, posebice u bolnim trenucima muke koju podnosi Spasitelj. Izdvaja se pritom Isus iz kruga okupljenih učenika, i obraća se nebeskom Ocu s dvojnim upitom: ili – ili? Hoće li ga mimoići »čaha ova« ili će je ispiti po očevoj volji kojom se spašava zajednica. Upozorava Šimuna Petra da ne zaspi jer se Juda domalo okomljuje na ovu svetu družbu. Ne ruži ga što spava nego ga tek kroz stišano uznemirenje pita:

*Šimun Petre, pak li ti spiš?
Zač se riči moje ne pomnijiš?
Bdite pravo i ne spite,
Petru, bud' muž, a ne dite,
nut ćeš skoro čuti glasi,
da t' naopak pojdu vlasi.⁴*

Pojavljaju se pritom, kao u snoviđenju, obličja ljudske duhovnosti: Vira, Ufan'je, Mudrost i Ljubav. One su jednostavno odjevene ili »opravne«: Vira u modru haljinu, Ufan'je u žutu, Mudrost u ružičastu, Jakost u bijelu, Ljubav u crvenu. U rukama nose pokoju stvarcu – štap, vijenac, srce, zrcalo. Ohrabruju pa i mole Božjeg sina da uzme križ, podnese muke i umre jer će jedino tako (ponavlja svaka na svoj način) biti prilika za spas puka.

U raspetoj tjeskobi Isus se vidljivo obraća i »posavjetuje« sa svojim Ocem, ponavljajući osjetilno i uporno: ukoliko ga ne mine čaha strašne ure, pristaje biti ubijen. Ovdje je upravo sukob ljudskoga i božanskoga u Kristu, njihovo spajanje i razdvajanje kako bi se otkrila svrha patnje. Mudrost ga upućuje da se neodgovorno stavi na muke koje će, ipak, brzo proći ali će njima otkupiti puk. Isus još jednom prilazi Šimunu Petru i veli da izdrži u molitvi, »bud' muž a ne dite« jer vijest domalo stiže, od nje će – uvodi se hiperbola – naopako rasti vlasi kose.

Također, Isus daljnjom kontemplativnom molitvom čini metafizički i zemaljski ugovor s Ocem spominjući izbliza rekvizite mučenja, svoje tijelo i posljedice koje će uslijediti na njemu, kroz sinegohe koplja, rebra i krvi. Pristaje na Očevu volju koja je pritom i njegova, ali preporučuje svoju Majku i drage učenike da se njima utječe vjerni puk. Jakost i Ljubav daruju Isusu toplu potporu, ali ujedno uviđaju da njihova moć ne vrijedi bez Spasiteljeve pomoći. Krijepe ga sjećanjem na djetinjstvo (kad ga Diva rodi u jaslucama, dok je trpio glad) ali i na mladost te naukovanje kroz tridesetak godina. Međutim, trud i muka nisu uzaludni, spasit će uplakane ljude kojima su, sigurno, slabosti uglavnom slične. Ljudi su doživljajem jedno, gledaju u jedno!

⁴ »Prikazan'je od muke Spasitelja našega«, u knjizi Slobodana P. Novaka i Josipa Lisca, *Hrvatska drama do narodnog preporoda*, Logos, Split 1984, str. 53.

Nije zanemarivo navesti da je ovo cjelovito prikazanje premijerno izvela, 18. ožujka 1999, studentska scena u Amfiteatru Sveučilišta u Mostaru; činila ju je skupina glumaca s pripremljenom scenografijom, kostimima i scenskim efektima uz potporu Pedagoškog fakulteta – Odsjeka za hrvatski jezik i književnost.

Prije no što se sretne s Judom, Isusa posjećuje anđeo Mihovil koji mu javlja da ga, gotovo u svemirskoj snimci, prati nebeski Otac. Ne gubi nadu da će sve biti kako i dolikuje Bogočovjeku. U njegovim riječima odzvanja ljudska manira sugestivnog uvjerenja pa veli »da t' ne lažem«; Sin će otuda otrpjeti smrt po Očevu naumu.

U atmosferi ove izvedbe osjeti se južnjački ritam, ali i krajobrazi, udari bure i povijanje pinijske. (Getsemanski je vrt, simboličnim ili prijenosom za promatrače, mahom Dalmacija, ali i Hercegovina, nije isključeno Bosna ili pak Slavonija.) Imamo spremnosti zamišljati male gradske jezgre u kojima se pomalo stidljivo izvodi scenska igra, ali se zdušno prožima molitva sa zemljopisnim ugođajem. Funkcija scenografije je poput Tvrdalja Petra Hektorovića, podignutog za prijateljevanje i za otpor prijetećim turskim nasrtajima.

II.

Vizija, promišljiva kronika. Hrvatski humanistički bard i književni vizionar Marko Marulić nadilazi stečevine dorenesansnog mima. Ukorijenjena srednjovjekovna prikazanja služe mu za *postupak natrag*: slušatelji ili gledatelji dobivaju vlastitu svojinu. Splitski spjevaoc izvodi i *postupak naprijed*: narod dobiva vlastitu viziju. Ona je drugo ime za »transit«, objavu, preinaku ... Pokazano je to još novozavjetnom promjenom Savla u Pavla, a razvidno je u ovdašnjim prilikama sa sv. Jerolimom Dalmatinom. Srednjovjekovne poteškoće, gomilane jednosmjernim opisima zbilje, nadrastaju se drukčijim umjetničkim vidicima, zapravo: ono konvencijom naručeno postaje i predaje se objavi. Marulićeva vizija ili predodžba muke stoga ima svoj predstupanj u srednjovjekovlju (donekle je baštinjena) ali i natjecateljski kani darovati ono što prethodne zamisli ne daju.

SREDNJOVJEKOVLJE – PREDSTUPANJ
 RENESANSA – STUPANJ
 NOVO DOBA – NADSTUPANJ

Vizije nisu u prvoj ruci nešto samo sebi dostatno; gdjejoja se može tako doživjeti. Prethodna se pretpostavlja sljedećoj, poglavito ako postoji kao strast (što će biti svojstvo renesansnim stvaraocima). Vizije su znakovite metonimije – navode na vezu sa zbiljom, snovima, opomenama ... Vraćaju na minulo ili proročki otkrivaju buduće vrijeme.

Marulić je sklon izrazito slikovnoj mašti, čime i objavljuje rubove skrovitoga i još nepoznatih slojeva duha. Pjesnikova vizija poprma čak oštrinu dijagnoza o životu. Tako se stvara trostruka uspostava pozornice:

VIZIJA – DIJAGNOZA – ŽIVOT.

Od muke Isusove. U početnom stavku ove Marulićeve pjesme u dijalogima prvi govornik, predstavlja se Grešnikom, pita Isukarsta o svojoj sudbini. Primjetan

je usto totalitet stvari (kopje, kruna, šiba, tarst = trstika) i ukazivanje na dijelove tijela (brada, žuč, vlasi), što sve upućuje na prijeteću zemaljsku težu. Stoga se i uvede glagoli: udiruć, pobijaje, upiješ, probodoje. Na završetku će Grešnik priznati:

*Ja sam pun taščine, zato imam umrit,
i još svake tmine i doli u pakal sit (stih. 11 – 12).⁵*

U Isusovu odgovoru čestotni su opći pojmovi kao što su ljubav i smrt, ali i uzvišeno plemenite, aristokratske stvari, zapravo gradivo poput srebra i zlata: ... *ne ću ino za to / srebro ni još zlato, nego samo ljubav.*

Od muke Isukarstove i odgovor. Dok izmučeni Isus, propet na križu, teško trpi »bolizni mnoge«, obična i posve »virna« duša potresno vidi i misli njegove muke. Ona u prigodi ekspresivno kliče »Ajme!« ili »Ajmeh!«. Što je u takvoj situaciji više vizijsko – ono viđeno i doživljeno ili samo ono mišljeno? Na sinegdohičnoj ravni Marulić za korpus ili tjelesno rabi zbijeni izraz »parsi«, dok nadnaravno imenuje jednostavno mudročću. S ozemlja prema gore – prsa su stan mudrosti:

TIJELO – STAN MUDROSTI
PRIKAZANJE – VIZIJA

Svi duhovni lomovi i zbivanja koja se pripisuju Isusu, kako ih vide ozemne oči, prikaz su njegove postojanosti kušane mnogim naturalističkim prizorima, primjerice: *Obraz tvoj pljuskami izbiše, pljujući / na lica slinami, a tebe psujući* (stih. 11 – 12). Isusova dosljednost time je izvorištem dobrote kojom otkupljuje čovjeka: *Dobrota nesmirna, Isuse, biše ti, / svaka duša virna to spovida i vi* (stih. 23 – 24). Ponad takva iskustva raskriljena je Kristova milost, odnosno spoznaja da muka nije uzaludna. Od Propetoga, koliko ga tek »zgardiše«, a kojemu se kliče kao nastaloj nebeskoj slavi, može se posve očekivati – jerbo sve »pritarpiti odluči ljubav tva« – kako će prostrti »skut obilna smiljen'ja« te čovjeku otpustiti grijeha i propuste.

Kroz Isusov odgovor umnom čovjeku uviđa se naglasak na ljubav. Svaki drugi stih, prema sugestivnoj službi anafore, počinje izrazom ljubav. U grafičkoj snimci riječ ljubav je na lijevoj, a razvedeni katalog muka se smješta na desnu stranu teksta. Ljubav je pozvana pripraviti Kristovo tijelo (put); njom uzima na sebe snagu izdržljivosti spram bilo kakvih nasrtaja. Završnom porukom Krist još jednom

⁵ Marko M a r u l i ć, »Od muke Isusove«, *Dijaloški i dramski tekstovi*, Književni krug, Split 1994, str. 130; susljedno se ovdje obrađuju i Marulićeve dijaloške pjesme »Od muke Isukarstove i odgovor«, »Svarh muke Isukarstove versi tako počinju«.

Prikladno je istaknuti kako se u srednjovjekovlju muka »izražavala kao *apokrifni prikaz*«, dok je u renesansi i baroku ona »odana pobožnost pjesnikova«, u romantizmu, realizmu i modernoj je »filozofski utemeljeno *kršćansko razmatranje*«, a u suvremenosti je nerijetko polazište razmišljanju; usp. ogled Ante S t a m a ć a, »Muka i suvremeno hrvatsko pjesništvo«, *Muka kao nepresušno nadahnuće kulture*, Udruga Pasijska baština, Zagreb 2001, str. 201, kao i druge vrijedne priloge u zborniku.

upozorava: *ljubi, ljubi Boga, iskarnjih ljubi svih, / plaća će t' bit mnoga sa mnom na nebesih* (iskarnji = bližnji). Podsjeća nas ovakav pristanak na Danteovo možda puno određenje ljubavi potvrđene između Paula i Frančeske: *ljubav što ljubiti ljubljenome veli*. Možemo zasvoditi obradbu pjesme sljedećim Tomasovićevim mišljenjem, naime, Marulić je načinio »elokventnu mističnu i vizijsku poemu, svoju verziju tragike i opomene Velikog petka«⁶ naglašavajući pritom i njegovu sposobnost vizualizacije u prvom dijelu pjesme i duhovnu osjećajnost u okviru pokreta *devotio moderna* u drugom dijelu, kao i sklonost psihologiziranju, lirskim proplamsajima i kriznim naporima.

Svarh muke Isukarstove versi tako počinju. Na početku ovoga poduzeg uratka, načinjenog od 676 dvanaesterca, stoji epigram koji Marulića označuje tvorcem stihova. Od deset gotovo didaskaličnih istupa središnji dvostih upućuje na splitskoga klasika koji priznaje da ga hvata starost: *Složi riči ove Marko Marul, znajući / da ga jur Bog zove, tilo se staraju*.

U razvedenu prikazanju muke, koje se nesporno pripisuje Maruliću, sudjeluju Isukarst, Marija, Ivan, Petar, Ana, Pilat, Osip, Židovi. Piščeva uvodna obraćanja glase: *Da vele bolizan izreče jazik moj, / tere plaćnu pisan, gospoje svih gospoj* (stih. 1 – 2). Ovi i pridruženi versi nastali su, zamjećuje Kolumbić, »dvanaesteraćkim parafraziranjem nekog dijaloško-dramskog srednjovjekovnog 'plaća'«. ⁷ Temeljnu strukturu pjesme čini pripovjedni usmjeraj i dijaloški susreti Isukarsta i Marije, a uokolo se oglašuje narod. Bez dvojbe, dramska podloga služi Maruliću-vidovnjaku da izvede svoju viziju muke.

Sin Dive Blažene je prorok istine; nosi takav pridjevnik, spominje se u pjesmi, jerbo on je »majke pravi sin«; taj jedini potomak je »svim gospodin«, »kralj vičnje slave«, spasitelj grešnika. Sin se obraća Bogu ocu na Maslinskoj gori, prepoznaje Tomasović u ranijem napisu, upravo nadomak uhićenja u rasvjeti nastupajuće muke te u trenutcima žaljenja za skončanjem ovozemnoga života.

Sve se Pismo vrši po Sinu pa svojoj majci predočuje stanje bestijarija u kojemu je žrtva: *kakono na vuka svi na me vapiju / cić (poradi) moga nauka da mi smart*

⁶ Mirko T o m a s o v i ć, »Marulićeva viđenja i razmatranja Isusove muke i uskrsnuća«, Uskrsna izložba Marko Marulić, *Svarh muke Isukarstove*, Izložbeni dvor Neretvanske riznice umjetnina i inih vrijednosti, Opuzen 2000, str. 4.

Za poredbeno istraživanje srednjovjekovnih prikazanja prema Marulićevoj viziji korisno je ovdje navesti i uvodno mišljenje Franje Šveleca u studiji »Vetranovićeva prikazanja i srednjovjekovna tradicija«, poglavito jer metodološki otkriva ovakva i slična istraživanja. Naime, on tvrdi da će se njegov interes »kretati u dva pravca: jedan će voditi određenju korpusa Vetranovićevih crkvenih prikazanja, a drugi sagledavanju odnosa toga korpusa prema spomenutom najstarijem stupnju crkvene drame;« vidjeti pobliže u knjizi Franje Š v e l e c a, *Iz naše književne prošlosti*, Književni krug, Split 1990, str. 79.

⁷ Nikica K o l u m b i ć, »Bilješka« uz »Svarh muke Isukarstove«, u knjizi: Marko Marulić, *Dijaloški i dramski tekstovi*, Književni krug, Split 1994, str. 213; auctor dovodi u vezu Marulićev tekst s *Plačem* Rabljanina Matija Picića iz 1471 (predstavljen je Isus na križu i tuženje njegove majke), a objavio ga Cvito Fisković u *Gradi JAZU* 24, 1953. Zagreb, str. 45 – 67.

zadiju (stih. 31 – 32). Dok Krist svoje muke otkriva majci, srce joj puca na dvoje; želi od nje blagoslov i »prošćen'je«, jednako tako da se suzdrži i zaustavi »suzen'je«.

Uz obraćanje majci Isus se priklanja i Ocu (k nebi gori) optužujući u prvom redu Židove. Njihovo je srce smrznuto, više od leda ili mraza, i ne raspolažu sluhom za podnošenje Kristove muke: *Nemaju v sebi red, razbor ni istinu, / rič slaju nere med meću u gorčinu* (stih. 517 – 518). Iz ovoga je primjera očito kako Marulić-vizionar dvostruko parafrazira muku – prema *evanđeoskom* izvorištu i prema *srednjovjekovnim* obredima. Slijed muke uz križ daje se samo prividno plošno; proživljavaju je mnogi akteri kako bi ublažili Kristovu patnju i učinili je sveprisutnom.

Pjesnik upozorava da Židovi iznimno žele gledati Isusove muke, u konačnici i njegovu smrt: *smarti Isusove sasvim želijući / tere muke nove nad njim smišljajući* (stih. 535 – 536). Rascviljena Majka priznaje, cvileći dugo i tužbeno, da će po Sinovljevoj mucu i ona umrijeti – *Tako u gorkosti i mene ćeš umoriti!* Kroz potresne trenutke ona se boji da će je »udaviti« tuga; bez imalo predaha je »svuda srita bolizan u žalosti«. Josip ili Osip je pri svemu tome daljnji pratilac, kao i Abraham od »svih grihov prost«.

Isus ni izbliza ne pristaje da mu se pojačavaju ili obnavljaju muke; njemu je da trpnje uminu i nestanu kako bi bar nešto ostalo od njegova vanjskoga ljudskog izgleda. Međutim, žalobnu patnju mu razbuktava upravo majčina žalost. Ona je »tužnija sirota« od svih na svijetu i nijedna nije toliko nagrđena i ocrnjena, do dna poraznih stupnjeva tužnosti. Njezin preduboki bol može se usporediti sa smrtnim ubodom mačem: *Sad veću doteče tva majka bolizan, / nego kad posiče smartno mač želizan* (stih. 591 – 592). Prisjetimo se uz ovaj prizor: kad je još Isus prikazan u hramu, našao se tu starac Šimun koji proriče Gospi kako će joj mač boli probosti srce da se »razotkriju namisli mnogih srdaca« (*Luka 2, 35*). U evanđeoskoj ili prvoj knjizi rasprava *De humilitate et gloria Christi* Marulić na osobit način naglašava Marijinu bol za svojim jedinorođencem: »Napose je pak sama mati u mucu preslatkoga sina bila ispunjena tugom. Štoviše, iz srca su joj se kidali tužni jecaji te se topila u suzama i nije mogla govoriti, sva ukočena i obamrla. Žene su je pridržavale da se ne sruši na zemlju jer su joj osjetila otkazala i tijelo klonulo.«⁸

Pogledom s križa Sin moli kapljicu vode, a vojnici njegovim ustima prinose ocat i žuč. Majka ga želi napajati svojim suzama i pritom moli drveni križ da je uzme gore i prebiva sa Sinom, više mrtvim nego živim. *Da bih tužna mati, daj, mogla s tugami / tebe napajati, s plačnimi suzami, / ti me, križu, vazmi ter me jami gori, / k sinku priti da' mi gdi ga žeja mori* (stih. 619 – 622). Redosljed *molbe* (voda), zatim *ponude* (ocat i žuč) te *pristanka* (suze) može se prikazati na crti

⁸ Marko Marulić, *De humilitate et gloria Christi* – O poniznosti i slavi Kristovoj, preveo Branimir Glavičić, Književni krug, Split 1989; djelo je prvi put tiskano u Mlecima 1519. godine.

preinake od prirodnoga stanja, preko prerade izabranog tvoriva do simbola ljudske sućuti i topline:

VODA – OCAT I ŽUČ – SUZE.

Svojsteveno je u ranijoj »baščini« i pri takvim motivima obraćati se, zapravo čak razgovarati s konopcem, spužvom i drugim mučilima. Majka će u ganuću blagoslivljati, po formi slično pjesmi Šiška Menčetića *Blaženi čas i hip*, časko kada je rodila Sina, mlijeko i pelene: *Blagoslovljeno je mliko kim te dojih, / pelene i povoje ke te najpri zavih* (stih 345 – 346). Tješi se i blagoslovom »muka tolikoj« i križa na kojemu trpi, odnosno posvećuje sve Sinovljevo, »od glave svi udi i do potplat doli«.

Prije no što će Ocu preporučiti svoj duh i potom ga izručiti, Isus govori o Pismu po kojemu će sve »svaršiti« pa i njegova muka. Usto mu jedan vojnik oštrim kopljem probode »parsi«. Skidajući Kristovo tijelo s križa, hiperbolično se kazuje, naprosto bi i »želizan človik« prosuzio. Kroz takav plamen trpnje i smrti, u konačnici, zasjat će i tama ljudi zahvaljujući Božjoj krepkosti.

Usputno, osmerci s religiozno zauzetim temama i didaktičkim nastojanjem poticat će Marulića na opsežniji dvanaesterački slog. Jasno i neprijeporno: dijaloški zasnovana pjesma *Svarh muke Isukarstove* uglavnom je građena kao parafraza ne baš usamljenog osmeračkog srednjovjekovnog uzora koji se poziva na kristocentričnu muku ili neki od Djevičinih plačeva. Osmerački slog uvezuje riječi uz imenske konstrukcije, a sintagme i riječi u dvanaestercima okupljaju glagoli, podjednako radnje i stanja i zbivanja. Nastale preinake su svakako zahtjevi prikladnijeg ritma, bogaćenje su jezičnog tvoriva i stilskom složenosti postižu dotjeranost.

Stih u srednjem vijeku građen je svrhovito na funkciji *upamćivanja*, postojano prati čovjekov put od rođenja do smrti, podastire obrede u crkvenoj godini i naglašava kolektivnu svijest. Statična pjesma *Svit se konča* iznosi, premda se može shvatiti s ruba, reformističke poglede o Kristovim nasljednicima. Srednjovjekovna svijest mogla je i jednolično percipirati stvarnost, a time i scenske postavke, dok je Marulićeva renesansna pobuda računala na življa izražajna pomagala; na toj ravni prozivanje glagolskih inačica posve je dobrodošlo.

U bogoljubnoj pjesmi *Paklene muke i sudnji dan* Marulić-vidovnjak izlaže muke koje podnose grešnici u paklu. Ponovno pjevajući i u danas razumljivoj ikavskoj čakavštini, nudi čestotne slike o mučenjima svetaca i vizije apokalipse, ali ponad svega sugestivnu Kristovu patnju izraženu ljudskom potresnošću. »Vizijska njegova projekcija«, uočava Tomasović, »zacijelo je uvjerljivo djelovala na kolebljive duše.«⁹ U paklenom prostorima »nigdar utišen'ja imati već neće / do gorka tražen'ja, svakčas muke veće. Radi se gotovo o svemirskom rasapu u kojemu se ne nalazi spokoj – zahvaćeni su svi bez ikakve iznimke. I pojedinačni slučajevi uvrštavaju se u opću mjeru presude, arhetipsko veže čin postanka i svršetak svijeta.

⁹ Usp. Marko Marulić, *Antologija*, sastavio Mirko Tomasović, Konzor, Zagreb 2000, str. 53.

Ovi nas slikotvori podsjećaju na Danteov prikaz paklenoga grada (La città dolente), što govore i stihovi s početka trećega pjevanja.

*Kroz nas se ide u grad sviju muka,
Kroz nas se ide gdje se vječno plače,
Kroz nas se ide do propala puka.¹⁰*

Pakao je nešto »vječno drugo«, sudbina crne čovjekove prirode, jedna kažnjenička kolonija kako je već naziva Franz Kafka u naslovu svoje pripovijetke. To je pravedna jama: oni koji se nisu kroz život pobrinuli ugoditi Bogu zapravo i nisu živjeli. Dante i Marulić poantiraju ali i lamentiraju nad mukom koju vodi svagda uzlazna putanja.

Parabole kao oblik vizije Marulić je zacijelo primjenjivao, no zapravo više je polazio od njihovih obrazaca u svojim popularnim pričama *Quinquaginta parabola*. I ovdje se javlja Marulićeva dvostruka okrenutost tradiciji, kao i dvostruka okrenutost futuru. Lice za snimku iskona nadahnuto se i svjetonazorski snuje po *Bibliji*, posebice *Novom zavjetu*, a naličje plijeni iz srednjovjekovlja. S nekoliko riječi: biblijski su tekstovi *crtalo* kojim splitski humanist mjeri svoju refleksiju, dok je srednji vijek *oranica* koju, rekbi, zaorava i prekopava i ogrće za plodne izražajne usjeve. U svakom slučaju – ne zatamljuje takve polaznice; dapače, postavlja ih u vizijsku doživljenost tema.

Struktura Marulovih parabola podsjeća na drevne »pritače«, neke i na fiziologe (*Pritač ot slavića*). U odabiru nositelja radnje kao u paraboli o kršćanskoj vjeri, *De fide christiana*, sudjeluju apstraktni likovi poput Istine, Laži, Sumnje. To nas vraća na spomenute aktore iz spektakla *Prikazan'je od muke Spasitelja našega*, na Viru, Mudrost, Ufan'je, Jakost, Ljubav. Iskustva nekadanjih »bratišćina«, usmenoga glagoljaštva, kao i pučkoga kazališta, ostavljaju trag na Marulićevo viđenje pozornice i predodžbu o likovima. Nije zanemariv ni tada priželjkivan disput između junaka, svojstven starim »prenjima«, prepirkama između elementarnih pojavnosti, primjerice Duše i Tijela, Anđela i Vraga, Dobroga i Zloga ... Prizvat se mogu i neka rješenja iz »lucidara« osmišljena na pitanjima i odgovorima,¹¹ u kojima učenik »vprosi« a učitelj odgovara.

Moralistički odgoj iz srednjovjekovlja Maruliću je pred očima, navlastito odjeci tadanje europske filozofije, teologije i dogmatskih razmatranja, ali ne manje i duhovni nagovori koji su dolazili iz njemu omiljenih »ust« sv. Jerolima i propovjednika koje štuje i slijedi. Ukoliko je i pregršt arhaičnih nota hrvatske liturgijske glazbe, posebice gregorijanski koral ili pjesma *Dies irae* (Dan od gniva), ucijepljeno u Marulovu duhovnu igrivost, onda utjecaj biva širi i potpuniji. *Credo* patrijarha hrvatske umjetne književnosti ne krije da je pod plaštom srednjovjekovne

¹⁰ Dante A l i g h i e r i, *Pakao*, prepjevao Mihovil Kombol, SysPrint, Zagreb 1996, str. 41.

¹¹ (I Kristovo upitno čuđenje u pasionskom opetovanju »Puče moj, puče moj što učini tebi, ili u čemu ražalosti tebe, odgovori meni« dijelom je pod takvom motivskom ozrakom.)

vizualizacije. Na toj postavi i Franičević tvrdi da je naš prvi klasik »još sav u srednjem vijeku, ali mu život nameće i neka nova shvaćanja i sumnje kojima ne može pobjeći«. ¹² Upijajući ozrake iz dijaloga ostaje uvelike praktični i stvaranjem neodgodivi moralist.

Povijesne mijene i opasnosti za opstanak naroda kojemu pripada nagnale su ipak Marulića na oštiri futur, otvoreniiji obračun sa sadašnjošću, ali i ukazivanje na prilagodbe pučkog svjetonazora. Do humanističkog usmjeraja drži suzdržano i prilagođuje ga nepresušnim kršćanskim idejama, prilikama i sredini u kojoj stvara i živi. Pravovjernost u njegovu držanju i žive istupe dotjecala je *sumnja* pa ga srednjovjekovlje *zanosi* a vizija navlastito *nosi* novim plavcem. Iz tih se razloga pokazana dvostrukost unazad i dvostrukost unaprijed može svesti na polove koji ga magnetski privlače:

BIBLIJA I SREDNJOVJEKOVLJE AKTUALNOST I NOVO DOBA.

Iz gologa svjedočenja prošlosti Marulić se upućuje ljepoti istine, iz kritičke promisli u proročko predvodništvo, s onu stranu smrtnosti. Izdržati takvo što znači i okrenuti se, očuvati u vjeri, pristati znači i pobuniti se; ostati na rubovima jednako je prebivanju u središtu. Predstava s križem ili uzimanje trodnevne muke na sebe je ulazak u *ljudsku povijest* – prema Maruliću stoga Krist i nije u prvom redu za kakvu samodostatnu izvedbu nego za Božju povijest spasenja. U tom smislu muka je okov koji treba probiti iznutra, ući na uskrsna vrata vječnosti.

De humilitate et gloria Christi. U prvom dijelu ove kristološke studije Marulić se odlučio na »golo izlaganje svete muke namijenjeno samo vjernicima«, ali usputno pretresa i mnoga pitanja u vezi s »lažnim optužbama, pogrđama i patnjama Gospodina i Spasitelja našega Isusa Krista, koje ne treba samo često, nego uvijek imati pred očima i na pameti«. ¹³ Nakana mu je naprednom duhovnošću poniziti ohole, a pravednike učvrstiti u svetijem životu.

Proročka ili druga knjiga *De humilitate et gloria Christi* (O poniznosti i slavi Kristovoj) čitatelja navodi na razmišljanje o »muci Isusovoj na križu«. Marulić predočuje žalosne prizore ispunjene suzama ljudi koji predano vole Krista: »Ta, i nisu mogli ne žaliti smrt onoga koji ih je osvojio slatkoćom svoga naučavanja ...« ¹⁴ Za Isusovog preteču po mucu Marulić stavlja iznurenog Joba čije patnje proriče još Izaija.

¹² Marin Franičević, *Povijest hrvatske renesansne književnosti*, Školska knjiga, Zagreb 1983, str. 217.

Napominjem ovdje instruktivnu knjigu *Pasije*, priređivači Nikola Batušić i Amir Kapetanović, Erasmus naklada i Udruga Pasijska baština, Zagreb 1998. Također domećem o fenomenu pasije i provjerenu studiju: Francesco Saverio Perillo, *Le sacre rappresentazioni Croate*, Bari, 1975; na hrvatski je djelo pod naslovom *Hrvatska crkvena prikazanja* preveo auktora, Čakavski sabor, Split 1978.

¹³ M. Marulić, *nav. djelo* (8), str. 153.

¹⁴ *Isto*, str. 266.

Unutar treće knjige, nazvane slavna, pisac na egzegetski način podnosi razliku između onih koji će biti poneseni u nebo te će uživati blaženi vijek i onih koji će biti »odgurnuti u pakao kako nikada ne bi bili pošteđeni muka kad nikada nisu htjeli istrgnuti dušu od zlodjela«. ¹⁵ U navedenim knjigama Marulić je istaknuo najprije Kristovu ljubav prema ljudima, usprkos svim njegovim mukama, potom daje potporu ispunjenju proročanstva i najposlije brani dolazak uskrsnuća.

Od naslidovan'ja Isukarstova i od pogarjen'ja tašćim segasvitnjih. U tekstu pod naslovom *Od suda i od muk grišnikov* Marulić pojašnjava da će svaki grešnik patiti svoju samostalnu muku. Međutim, pojedinac koji sa »svim sartce(m) boga ljubi, ne boji se ni smarti, ni muke, ni suda, ni pakla; jer savršena ljubav slobodno pristupljen'je k bogu čini«. ¹⁶ Kroz podnošenje muka »napriduje duša bogoljubma«; ona je na to spremna jer se podučila tajnama Pisma, bilježi Marulić u poglavlju *Od ljubavi samostan'ja i mučenja*.

Judita u mucu. Odlučivši se za vlastiti pothvat, smaknuti neprijateljskoga vojskovođu, Juditu na putu k njegovu šatoru upozoravaju asirski stražari da »ne drhti u srcu svome«, ¹⁷ a slično će spočitnuti i Holoferno. Njezina vizija je suobrazna Marulićevoj: pripomoći oslobađanju puka od pogibelji. Ona ne očekuje čudo, kao u srednjovjekovlju, nego u renesansnoj protezi pokreće vlastito djelo, dakako po uzoru na antičke junakinje, primjerice Antigone koja je odlučna srcem. Pouzdanje u slabosti i nezahvalan položaj, ali kad se od nje traži pristanak, »uzdigni odzdola glas moj k nebu gori«, omogućit će prvorazredni čin sa sjajem nastalih poruka. Odbijanje himbe, privida zemaljskog svijeta ostat će njezina etički otrpljena veza s nemilim okruženjem.

Institucija III – O trpnji mučenika. Tekst popunjavaju Marulićeve razmatranja o nizu prehrabrih Kristovih izabranika koji prezreše nebrojena mučila. Najčešće je prikazan postupak od mučenja do samoga pogubljenja, a svrha je njegova ne podleći žrtvovanju za poganske, mnogobožačke kipove. Mučenici za Krista vazda će biti pobjednici, makar zasitili i svu raspoloživu silnikovu srdžbu.

Strukturu čistopisa ¹⁸ čini više mikrocelina, uvrštenih uz ovog ili onog mučenika. Nešto je auctor uzeo iz biblijskih predložaka, nešto iz apokrifna

¹⁵ Isto, str. 362.

Pri potanjoj analizi Kristove muke razabiru se i »njezine glavne crte u Marulićevoj viziji, koje su ponajprije plod njegova osobnog duhovnog života, s osobitim naglaskom na kategoriju Kristove ljubavi«; više o tomu iza naslova Mladena P a r l o v a, *Otajstvo Krista – uzor kršćanskog života prema Marku Maruliću*, preveo s talijanskoga Branko Jozić, Književni krug – *Marulianum*, Split 2001, str. 14.

¹⁶ Marko M a r u l i ć, *Od naslidovan'ja Isukarstova i od pogarjen'ja tašćin segasvitnjih*, prijevod djela *De imitatione Christi*, priredio Milan Moguš, Književni krug, Split 1989, str. 70.

¹⁷ Vidjeti primjere: Marko M a r u l i ć, *Judita*, priredili Milan Moguš i Mirko Tomasović, rječnik sastavio Milan Moguš, Školska knjiga, Zagreb 1996; u knjigu je uvršten i pretisak prvoga izdanja iz 1521.

¹⁸ Marko M a r u l i ć, »O trpnji mučenika«, *Institucija III*, preveo, komentirao, priredio latinski tekst i dodao kazala Branimir Glavičić, Književni krug, Split 1987, str 111 (vidjeti šire 86 – 112).

naslijeđa, ali svemu značajno domeće ili sve premrežuje vlastitom maštom i porukom, posebice na kraju svakoga stavka. Struktura se može odrediti na ovaj način:

- 1) predstavljanje mučenika, njegovih prijašnjih zasluga i djelovanja,
- 2) podastiranje postupaka pri njegovu mučenju,
- 3) navođenje mučila, predmeta i sprava kojima se izvodi mučenje (ponekad se imenuju samo sinegdohama: mač, tava, čuške, glad, zvijer, vatra, konjic, peč, rešetka, željezna ležaljka, mlinski točak, dim),
- 4) što mučenik izgovara pri trpnji ili njegove posljednje riječi,
- 5) načini podnošenja izravnih bolova,
- 6) osobitosti mučenika prije mučenja (kao digresija),
- 6) kakva se čudesa događaju pri mučenju (anđeo donosi mučenicima hranu ili ih iznosi iz jame, plamen ne može nagorjeti tijelo mučenika, ključalo olovo se smlači, sv. Margarita prokine zmajev trbuh, zmijske se umrtve u jami),
- 7) što se pri činu mučenja zbiva vani (zemlja se tresne, ljudi se uokolo obraćaju),
- 8) prikaz odnosa poganskih krivovjerja prema kršćanskom nauku, 9) poraba biblijskih navoda, primjerice iz *Psalama* – »neugasivi oganj«, »crv neumrli«,
- 10) upozorenje na načine pojačavanja ili hiperbolizacija bola (na rane se stavlja sol, ocat, vapno),
- 11) koji su dijelovi tijela najviše mučeni (puniju dušu daju Bogu oni, poput Arkadija, kojima se isjecka tijelo, kao po pravilu: cjelovit u vjeri = krnj u udovima),
- 12) piščevo ekspresivno ohrabrenje: »O nepobjedive li vjere!«, ili »O, sretna li čovjeka!«, ali i opomena da će muka snaći »svakoga koga nadvlada bezvoljnost«,
- 13) u završnici, kada se mučeniku ne može oboriti vjera, odsijeku mu glavu, slučaj sa sv. Viktorom koga su pogubili »ne mogavši ga pobijediti«,
- 14) tumačenje sljedeće muke naslanja se na obrađeni podložak, npr. stilemom: »Upravo iz toga razloga ...«

Po ovako razvedenim smjenama mikrostruktura teksta Marulić je svakako postigao vrsnu sugestivnost. Držao se kriterija i brusio ih na uvježbanim primjerima mučenika, njihova čuvanja jakosti i vjere, odnosno padanja u slabost ili kakvu moguću »nevjeru«. Ime mučenika kadšto je metonimija za slavu mučeništva koje se podnose za Krista. Smrt je otuda utoliko sretnija koliko je mučenik postojaniji u trpnji; drugim riječima: ako slavno legne u grob, onda kraljuje na nebu.

Kao da Marulić njeguje stanovitu *diplomaciju mučeništva*: pogubljenje mučenika je njegova vlastita pobjeda a poraz mučitelja. Ako bi primjerice Dioklecijan ostavio mučenika u životu, onda bi sam Dioklecijan bio pobjednikom. Iz tih razloga je mučeništvo čast i treba ga zavrijediti – biti uvršten *među probrane* čije će djelo prerasti u usmrćenost. (Neki od mučenika, kao što je Bonifacije, čak javno potiču mučenike na trpljenje.) Silnik iz tih razloga nije u prilici diviti se trpnjom mučenika; stoga bi se i riječ »iskusiti« mogla ravnati sa sintagmom proživjeti muke.

O trpnji mučenica. One koje su se udale za Krista ili mu se željele svidjeti djevičanstvom, mučenice dakle, mogu biti samo sretne jer su *vremeniti* život zamijenile *vječnim*. »Kao što se pšenica ne sprema u žitnicu dok se ne očisti mlaćenjem i vijanjem«, piše Marulić o Agati, »tako ni ona ne može postići nagrade za svoju strpljivost ako se prethodno ne iskuša na mukama.«¹⁹ Žensko srce može živjeti koliko mu je nekad korisno, ali i pokazati se postojanim kad se daje plaća za mučeništvo. Metaforičkim Marulovim jezikom, pozvane i izabrane u Kristu imaju »dojke vjere i ufanja«. Prema tomu, one bivaju više zamijećene po svojim krepostima nego po ljepoti.

Mučenice odriču pa i duboko preziru sve zemaljsko i to za – Gospodinovu ljubav. U Marulićevoj viziji Krist je nesumnjivo središte i zato se njemu obraćaju, vjenčaju se s Kristom, udaju se za njega. Zadaća je podnošenja muka, pokazat će Felicita, da se »dokazuje vjera, slavi Krist i istinski daje na znanje da štujemo Boga«. ²⁰ Hrabre i izdržljive žene se slavno domognu groba – među prvima su na nebesima. Uz takve uzorite živote Marulić afektivno zaključuje: »O pogibijo, nikada te čovjek ne može dovoljno poželjeti kad se takvim mučeništvom postigne tolika sreća.«²¹ S desetinom izloženih primjera Marulić se uzda da je ukazao na značaj muke, a onima koji ni to ne shvaćaju i prihvaćaju tvrdi kako im neće pomoći ni primjeri koji su u razmatranju izostavljeni. Zasluge onih mučenica koje su imale živu želju za trpljenjem, ne zanijekavši Boga ni pred kakvom silom, bit će sigurno prenesene u besmrtnost.

Drama naše ljudskosti. Izvedeni načini muke su prijelomni i gorko duboki, a razmišljanja i molitve su blage; uglavnom se nudi srednjovjekovne bogobojazne protivnosti. U ovim učincima je teško slutiti koliko čovjek prolazi kroz *isposredovanu* ili *izravnu patnju*. Na toj crti Prometejeva mitska patnja nalikuje Kristovoj: rodonačelnik ljudskog napretka, donijevši vatru, ne uskrsava, ali gaji nadu u dalekog potomka, možda jednog tragičnog Hamleta ili kasnijeg znanstvenika Einsteina.

Muke su stoga *ekstremni izazovi*! Oni koji su mučeni – ekstremisti su! Čega? Odnosa dobra i zla; svakako vječnosti i prolaznosti, duhovnoga i tvarnoga, ali i ljubavi i mržnje. Mukom se naglašavaju religijske ali i prosvjetiteljske nakane, a njihov pučki karakter subjektivnu spoznaju mučenika izdiže u kolektivnu predanost.

Čovjek je ranjivo biće ali je i beskrajan kao svemir. Više je znano njegovo ishodište trajanja nego točka završetka, kraj koji se gubi u nevidljivom. Kroz hod duha prepoznatljiva je razapetost između onoga što jest i što (ho)će biti. Patnja je

¹⁹ Marko Marulić, »O trpnji mučenica«, *Institucija III*, preveo, komentirao, priredio latinski tekst i dodao kazala Branimir Glavičić, Književni krug, Split 1987, str. 114 (više na stranicama od 113 – 126).

²⁰ *Isto*, str. 124.

²¹ *Usp. isto*, str. 126.

Vidjeti sličnu tematiku i u noveli Ćire Truhelke *Grob Dive Grabovčeve*, romanu Ivana Aralice *Graditelj svratišta* i drami Blage Karačića *Diva Grabovčeva*.

i povijest njegove ljudskosti i grešnosti, ali i Božje ljubavi da se čovjeku vraća dostojanstvo.

Muka je jamačno čin protivljenja zaboravu, ali je i dubok strah pred vlastitim svršetkom. Kroz njezina oblička se govori o čovjeku iznutra, luči se od tijesnoga zemaljskog svijeta i zalazi u metafizičke prostore. Ona je poput magične kugle koja stvarnost pretvara u nadjavni svijet, uvodi nas u zatamljene prostore duha. S mukom smo zaokupljeni nekadanjim i sadanjim, u svakom slučaju – Našim čovjekom u nama.

Ako se sluti nešto prema završnom: muka je sažeta riječ za tajnu, a *magna charta* tajne je svođenje računa ili djelo spasenja. U njemu je sinteza plovidbe prema iskonu, arhetipu ljubavi, kao i potraga za Kristom patnikom i uskrsnim. Pasijska stečevina je u temeljima europske ali je i matrica hrvatske uljudbe; prvorazredno je činjenje upravo po sjaju svojih poruka. Maruliću je vizija nadmašaj iskustva, vrli je znak i aureola k dvostrukoj *dugotrajnosti*, ali i pristanak na, opet dvostruku, *vlastitost*. Prva za opstankom svoga naroda, druga u prepoznavanju vlastitosti svoga stvaranja i vlastitosti zrcaljenja kulture s priobalja Jadrana unutar europskih stečevina.

Kroz pokazane komparativističke obradbe (i dointerpretacije) vizije Marulić je svagda *univerzalan*, po svojoj čudorednoj prirodi možda najviše univerzalan od poznatijih nam humanističkih uzdignuća duha. Takva vizura svijeta ne treba toliko pojašnjenje, poput kakve arhaike, nego samo prihvaćanje digniteta čega ponajboljega; ne traži nevjernoga Tomu koji bi prstima dotaknuo Kristovu ranu. To je onaj *stupanj općosti* s kojega se gleda u transcendentno, pasionsko, eshatološko; prelazi se jednostavno iz običnosti u misterij i nedogled. Takvu unutarnju pripadnost ili osjećaj paralelnosti imali su ponajveći pjesnici, prozaici i dramatičari u hrvatskome jeziku.

Tumačenje trpnje mučenika i mučenica Maruliću je poslužilo ne *instruktivno*, kako bi se prihvatilo u srednjem vijeku, nego podiže njihove učinke na moralističku razinu; u renesansnoj pismenosti predaju se i praktičnoj samosvijesti. Mučenici sebe daju kao primjer kakve muke, a konačno preziranje smrti služi za upisivanje među blažene. Višestrukim gledanjem na oblike muka Marulić tvori i paradigmu svojih pogleda na onostranost, u njoj je negdje intimno, etički i estetski vezan s nizankom hagiografskih slika.

Navlastito je uputno Marulićevo *meditacijsko* prizivanje Isusove patnje kao opomene za grješnosti i izopačenosti ljudi. Budući da je stvaralac u prijelaznom razdoblju, mijenja topos o mucu: od retorički jednostavnoga srednjovjekovlja prema poglavito iskupiteljskoj dramatičari i s prilagođenim senzibilitetom. Raniju pasionsku građu Marulić izvrsno percipira i proplamsajima mašte probija se do vizija. One nisu tek plod subjektivizma već i suoobraženosti, savez s Nebom; ne bilježi tek vizije koje toliko iznenađuju već ih razvija kao čistu spoznaju, sastavnicu kršćanskoga programa – svjetonazora u kršćanskom idealu.

Marulićevska ruka ponijela je popudbinu iz srednjovjekovlja i ojačala refleks za *posvećeni trenutak*, viđenje nove i pritom apologetske zrelosti duha.